

Baberti Dergisi / Journal of Babarti

e-ISSN: 3023-4107

Sayı: 21 / 2025 - Haziran

Elbânî'ye Reddiyeleri Bağlamında İsmâîl el-Ensârî'nin Hadisçiliği

Ismail al-Ansari's Hadith Scholarship in the Context of His Refutations of al-Albani

Hakan DALGIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Hadis Bilim Dalı.

Sakarya / Türkiye

*Graduate Student, Sakarya University, Institute of Social Studies, Department of
Basic Islamic Sciences, Division of Hadith.*

Sakarya / Türkiye

hakan_dalgn@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30 Nisan / 30 April 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Haziran / 16 June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Hakan Dalgın, "Elbânî'ye Reddiyeleri Bağlamında İsmâîl el-Ensârî'nin Hadisçiliği" *Baberti Dergisi*, 21 (Haziran / 2025): 68-92.

DOI: 10.47098/babertidergisi.1687173

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öz

Hadislerin tespiti, sıhhatinin belirlenmesi, anlaşılması ve yorumlanması hadis ilmi açısından büyük öneme sahiptir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra sahabeden itibaren günümüze kadar her dönemde âlimler, dönemin ihtiyaç ve şartlarına göre hadisleri tespit, tedvin ve tasnif etmek için çalışmalar yapmış, tashih ve tad'ifi için de belli sistemler geliştirerek hadis ilminin gelişimine vesile olmuşlardır. Özellikle son dönemlerde şahıs eksenli çalışmalar yaygınlaşarak hadis ilmine ve hadis literatürüne önemli katkılar sağlanmıştır. Yapılan bu çalışmalar kimi zaman klasik dönem kimi zaman da modern dönem ilim adamlarını kapsamaktadır. Bu makale, 20. yüzyılın önemli hadis âlimlerinden İsmâil b. Muhammed el-Ensârî'nin (1921-1997) hadis ilmindeki yerini, hadisleri değerlendirme usulünü ve Elbânî'ye çeşitli konularda yazdığı reddiyeler üzerinden hadisçiliğini ele almaktadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle ele alınmış olup araştırma yapılırken İsmâil b. Muhammed el-Ensârî hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklar taranarak hayatı, ilmi çalışmaları, bilhassa hadis alanında yazdığı eserleri hakkında pek çok bilgiye erişilmiştir. Ancak araştırma sürecinde bazı kaynaklara olan erişim güçlüğü, bu çalışmanın kapsamını belirli ölçüde etkilemiştir. Bununla birlikte çalışmada, Ensârî'nin hadis metodolojisi, Elbânî'ye yazdığı reddiyeler esas alınarak karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmiş; iki âlimin hadisleri değerlendirme yöntemleri metin analizi yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ensârî, çeşitli ilim faaliyetleri, özellikle hadis alanındaki çalışmaları, üstlendiği görevler ve yetiştirdiği öğrencilerle 20. yüzyılın dikkat çeken hadis âlimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ensârî'nin hadis alanıyla alakalı müstakil çalışmaları olmakla birlikte o, daha çok hadisin tespiti, anlaşılması ve yorumlanması açısından bilhassa Elbânî'ye yazmış olduğu reddiyelerle ön plana çıkmış ve yaşadığı dönemde hadis ilmindeki tartışmalarda aktif rol almıştır. Ensârî, yazdığı reddiyeleriyle Elbânî'ye kıyasla hadisleri değerlendirmede klasik anlayışa daha uyumlu, önceki hadis âlimlerinin konu hakkındaki görüşlerini de önemseyen bir tavır sergilemiştir. Ayrıca hadisin kabulünde âlimlerin hadisleri kabul ile telâkki etmesine de özel bir önem vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Elbânî, Ensârî, Hadis, Reddiye, Metodoloji.

Abstract

The identification of hadith, determination of their authenticity, understanding, and interpretation are of great importance for the science of hadith. After the death of the Prophet, scholars from the Companions to the present day have worked to identify, classify, and classify hadith according to the needs and conditions of the period, and have been instrumental in the development of the science of hadith by developing specific systems for correction and tad'if. Especially in recent periods, person-centered studies have become widespread, and vital contributions have been made to the science of hadith and hadith literature. These studies sometimes cover the scholars of the classical and modern periods. This article deals with the place of Ismail b. Muhammad al-Ansari (1921-1997), one of the most essential hadith scholars of

the 20th century, in the science of hadith, his method of evaluating hadith, and his hadith scholarship through his refutations of al-Albanion on various issues. This study is based on qualitative research methodology, and while conducting the research, there is much information about Ismail b. Muhammad al-Ansari's life, scientific studies, and especially his works in the field of hadith were accessed by scanning the sources we could reach about him. *İsmâ'îl al-Anşârî's Hadith Scholarship in the Context of His Refutations of al-Albânî*. However, the difficulty in accessing some sources during the research process affected the scope of this study to a certain extent. In this study, Ansari's hadith methodology is analyzed with a comparative approach based on his refutations of al-Albani, and the two scholars' methods of evaluating hadiths are revealed through textual analysis. Ansari stands out as one of the most prominent hadith scholars of the 20th century with his various scholarly activities, especially in the field of hadith, the duties he undertook, and the students he trained. Although Ansari has conducted independent studies in the field of hadith, he came to the forefront, especially with his refutations of al-Albani regarding the determination, understanding, and interpretation of hadith. He took an active role in the debates on the hadith science during his lifetime. Compared to al-Albani Ansari, with his refutations, showed an attitude that was more in line with the classical understanding in evaluating the hadith, and that gave importance to the opinions of previous hadith scholars on the subject. He also attached special significance to scholars' acceptance of hadith.

Keywords: Albani, Ansari, Hadith, Refutation, Methodology.

Giriş¹

İslâm ilim geleneğinde hadis ilmi, fıkıh ve tefsir gibi diğer ilimlere kaynaklık etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından günümüze kadar bu önemli yerini korumaya devam etmiştir. Hadislerin sıhhatinin belirlenmesi, râvîlerin cerh ve tadil açısından değerlendirilmesi ve hadislerin yorumlanması da hadisin diğer ilimlere kaynak olması yönüyle oldukça önemlidir. Muhaddisler, bu mezkûr konularda tarih boyunca farklı usul ve anlayışlara sahip olmuşlardır. Bununla birlikte ilk asırlarda olduğu gibi son dönemde de hadis alanına dair farklı yaklaşımları benimseyen ve birbirleri ile bu hususta tartışan ilim adamları olmuştur. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden İsmâîl b. Muhammed el-Ensârî de 20. yüzyılda çeşitli alanlarda ilmî çalışmalar yapmıştır. Aşağıda da zikredileceği üzere kimi zaman şerh niteliğindeki veya bazı fıkhi konulara dair yer alan ilgili rivayetleri değerlendirdiği çalışmalarıyla kimi zaman da bazı âlimlere belli konularda yazdığı reddiyelerle hadis alanında farklı çalışmalar yapan, bu alanda yapılan tartışmalarda aktif rol alan, hadisleri

¹ Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde Özben Dokak danışmanlığında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "İsmâîl b. Muhammed el-Ensârî: Hayatı, Eserleri ve Hadis İlimine Katkıları" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

değerlendirme noktasında da genel anlamda farklı yaklaşımlar sergileyen ve bilhassa o dönemin önemli hadis âlimlerinden Nâsirüddin Elbânî'ye (1914-1999) çeşitli konularda yazdığı reddiyelerle ön plana çıkan bir âlimdir. Bununla birlikte İsmâil b. Muhammed el-Ensârî ve hadisçiliği hakkında özellikle Türkiye'de akademik çerçevede yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Türkiye dışında ise sadece Abdülaziz b. Faysal er-Râcihi'nin onun hayatı, ilmi faaliyetleri, hocaları ve icazetleri hakkında kaleme aldığı '*Hedyü's-sâri ilâ esânîdi's-şeyh İsmâil el-Ensârî*' adlı bir çalışma bulunmaktadır.²

Bu makalede Ensârî'nin hayatı ve ilmi kişiliğiyle beraber onun çeşitli konularda Elbânî'ye yazdığı reddiyeler üzerinden hadisi tespit, anlama ve yorumlama konusunda nasıl bir metodoloji sergilediği ele alınacaktır. Bu çalışma neticesinde hem Ensârî'nin hadisçiliğinin ortaya konması hem de onun Elbânî'ye yazdığı reddiyeler çerçevesinde son dönem hadis tartışmalarına bir örnek sunulması amaçlanmaktadır.

1. İsmâil el-Ensârî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Şeyh İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, 1921 yılında³ Batı Afrika'da günümüzde Mali'nin bir şehri ve Tinbuktü'ye yakın bir yer olan Tisi'de,⁴ ilmî açıdan köklü bir ailenin içinde doğdu. Ensârî, ilk ilim tahsiline amcası olan Şeyh Muhammed Abdurrahman el-Ensârî'nin yanında Kur'an'ı öğrenerek başladı. Ardından başta akrabalarından olmak üzere doğup büyüdüğü bölgede birçok hocadan dersler alarak burada hadis, fıkıh, akaid, sarf, nahiv vb. alanlarda önemli bir alt yapı oluşturdu.⁵ Yirmi dokuz yaşına kadar Mali'de kalan Ensârî Suudi Arabistan'a göç ederek ilmi faaliyetlerine orada devam etmiştir. Mekke'de bulunan Salvetiyye Medresesine müderris olarak tayin edilen Ensârî, belli bir dönem çeşitli dersler vermiştir. Sonraki süreçlerde ise Mescid-i Haramda ders vermek üzere icazet alarak buradaki eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür.⁶ Ensârî, yaşadığı yerde Suudi Arabistan Başmüftüsü Muhammed b. İbrahim Âlü's-Şeyh, Şeyh Abdülaziz b. Bâz ve Şeyh Muhammed Ebu Abdülhak el-Hâşimî gibi önemli ilim adamlarından ve

² Abdülaziz b. Faysal er-Râcihi, *Hedyü's-sâri ilâ esânîdi's-şeyh İsmâ'il el-Ensârî* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998)

³ İbrâhim b. Abdullah el-Hâzîmi, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karni'r-râbi' aşer ve'l-hâmis aşer el-hicrî fi'l-âlemi'l-Arabî ve'l-İslâmî* (Daru's-Şerif: Riyad, ts.), 1/888.

⁴ Şeyh Zekeriya b. Abdullah Bilâ el-Mekki, *Cevah'iru'l hisan fi terâcimi'l fudelai ve'l a'yan* (Müessesetul Furkan Li't-Turas, 2006), 1/567.

⁵ el-Hâzîmi, *Mevsû'atü a'lam*, 1/888; er-Râcihi, *Hedyü's-sâri*, 79.

⁶ Ahmed Saîd İbn Silm, *Mevsû'atü'l-üdebâ' ve'l-küttâbi's-Su'üdiyyin hilâle sittine 'âm: 1350-1410* (Medine, 1992), 27.

o dönemde Suudi Arabistan'da yaşayan diğer birçok âlimden akaid, hadis, fıkıh, tefsir gibi alanlarda istifade etmiştir.⁷

Ensârî, farklı alanlarda ilmi yetkinliğe ulaşmakla birlikte, bilhassa hadis ilmiyle ilgili çalışmaları ve yazdığı reddiyelerle ön plana çıkmıştır. Ensârî'nin doğup büyüdüğü yer olan Tinbüktü'nün, Orta Çağda Endülüs, Kuzey Afrika ve Batı Afrika arasındaki önemli bir kesişim noktası olması zamanla İslâmî ilimlerin oraya girip çokça yayılmasına vesile olmuştur. Bu ilmi etki asırlarca devam etmiştir. Muhtemelen Ensârî de yaşadığı bölgede hadis ilminin önemli bir konumda görülmesinden ve bu ilmin diğer ilimlere kaynaklık etmesinden dolayı hadis ilmine ayrıca bir ilgi duymuştur. Sonraki süreçte göç ettiği Suudi Arabistan'da yaşadığı dönemin önde gelen hadis âlimlerinden hadis ilmine dair dersler alması da özellikle bu alana yönelmesine sebep olmuştur.⁸ Zira Ensârî'nin hocalarından hakkında çeşitli bilgilere ulaşabildiklerimizin geneli hadis ilminde temayüz etmiş ve ön plana çıkmış âlimlerdir.⁹

Ensârî'nin ders aldığı hocalarından bir kısmı Afrika bölgesine mensup, bir kısmı da Suudi Arabistan'a mensup âlimlerdir. Başka bölgelere mensup oldukları hâlde Suudi Arabistan'da kendilerinden ders aldığı âlimler nadir de olsa vardır.¹⁰ Ensârî'nin bilhassa hadis ve fıkıh ilimlerinde bölge âlimlerinden önemli oranda etkilendiği görülmektedir. Suudi Arabistan'da bulunduğu süre içerisinde gerek çalıştığı medreselerde gerekse Mescid-i Haramda Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn¹¹ (1933-2009) gibi kendisinden ders alan birçok talebesi olmuştur.¹²

Ensârî'nin yirmi dokuz yaşına kadar bulunduğu memleketinde ve Suudi Arabistan'da istifade ettiği hocaları genel itibariyle Mâlikî ve Hanbelî mezhebine mensup âlimlerdir. İçlerinde az da olsa Hanefî ve Şâfiî âlimler de vardır. Ensârî'nin Hanbelî mezhebine vukûfiyeti bilinmekle beraber onun selefi itikadına ve Mâlikî mezhebine mensup olduğu görülmektedir. Ancak Râcihî'nin belirttiğine göre kendisini özellikle bir mezhebe nisbet etmediği,

⁷ Abdullah b. Abdurrahman Âlu Bessam, *Ulemâ'u Necd hilâle semâniyete kurûn* (Riyad, 1998), 1/570.

⁸ Abdullah b. Abdurrahman Âlu Bessam, *Ulemâu Necd*, 1/570; Esra Çiftçi, "Timbuktu", *İslam Düşünce Atlası* <https://islamdusunceatlasi.org/mezanlar/timbuktu/339>. (Erişim: 5 Mart 2025),

⁹ er-Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 148-210.

¹⁰ er-Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 138.

¹¹ 1933 yılında Riyad'a bağlı Küvey'ye ilçesinin Muhayrika köyünde doğdu. Suudi Arabistan'ın son dönem âlimlerinden olup akaid, fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve tefsir alanlarında çeşitli eğitim faaliyetlerinde bulunmuştur. Cibrîn Ensârî'den ders alan talebelerin başında gelir. (Mehmet Ali Yargı, "Abdullah b. Cibrîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/7-8; er-Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 101.

¹² er-Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 101.

delillere tabi olduğu görülmektedir.¹³ Ensârî hayatının önemli bir kısmını Suudi Arabistan'da geçirmesinden dolayı o bölgenin genel anlayışından itikadi ve ameli açıdan etkilenmişse de bu etkinin ötesinde bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir.

Ensârî, hayatının sonuna kadar çeşitli ilmi faaliyetlerde, farklı görevlerde, davet ve irşad çalışmalarında bulunmuş,¹⁴ 1997 yılında yaklaşık seksen yaşında Riyad'da vefat etmiştir.¹⁵

1.1. Ensârî'nin Hadis Alanı Dışındaki Çalışmaları

İsmâil el-Ensârî hadis ilmi haricinde fıkıh, sarf, nahiv gibi farklı alanlara dair çalışmalar da yapmıştır. Bunlardan bazıları şerh mahiyetinde eserler ve belirli konularda hükümler ihtiva eden çalışmalar iken bazıları da reddiye, tahkik, ta'lik, araştırma yazıları ve makalelerdir.¹⁶

Ensârî'nin hadis alanı dışında yazdığı çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. *Buhûsü usbû'î's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb/Hayatü's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb ve âsâruhü'l-ilmiyye*: İki bölümden oluşan bu eserin içerisinde Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb'ın (ö. 1206/1792) hayatını konu edinen bölümü Ensârî yazmıştır.¹⁷
2. *en-Nebzetü'n-naḥviyye fî es'îlati'l-Acrûmiyye*: Ensârî bu eseri, İbn Âcurrûm'un *el-Âcurrûmiyye* metninden ve onun şerhi olan Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in yazmış olduğu *Tuhfetu's seniyye*'den hareketle hazırlamıştır. Eser, nahiv ilmine ait bir çalışma olup ilim taliplerinin de kolayca istifade edebileceği bir şekilde, konu (bâb) başlıklarına ayrılarak ve her babın altında konu ile ilgili sorular sorulup cevabı verilecek şekilde hazırlanmıştır.¹⁸
3. *Hükmü binâ'î'l-kenâ'is ve'l-ma'âbidi's-şirkiyye fî bilâdi'l-Muslimîn*: Müslümanların hakimiyeti altında olan yerlerde kilise ve Allah'a şirk

¹³ er-Râcihi, *Hedyü's-sârî*, 94; İsmâil Mahmûd M. Rebâbia, "Şeyh İsmâil el-Ensârî ve cühûdühü fî ḥidmeti's-sünneti'n-nebeviyye", ts. <http://www.alukah.net/culture/0/23412>.

¹⁴ Âlu Bessam, *Ulemâu Necd*, 1/575.

¹⁵ el-Hâzimî, *Mevsûâtü a'lam*, 1/894.

¹⁶ Muhyiddin Atiyye vd., *Delîlu mu'elîfâtî'l-hadîsi's-şerîf el-metbû'âtî'l-kadîmeti ve'l-hadîse* (Beyrut: Dâru İbni Ḥazm, 1995), 1/570; Silm, *Mevsû'atü'l-üdebâ*, 26-28; Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, *Mu'cemu'l müellifîne'l muâsirîn fî âsârihimü'l mahtûteti ve'l Mefkûdeti ve mâ tubie minha ev hukika b'ade vefatihim* (Riyad: Mektebetü'l-Melik Fahd el-Vataniyye, 2004), 1/106.

¹⁷ İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, *Buhûsu usbû'î's-Şeyh Muhammed b. Abdülvehhâb* (Riyad: Vizâratu'l Adl ve'l-Evkâf ve's-Su'ûn el-İslâmiyya, Merkezi'l-buhûs, 1983).

¹⁸ el-Ensârî, *en-Nebzetü'n-naḥviyye fî es'îleti'l-Acrûmiyye* (Riyad: Dâru's-sâmi'î, 2005), 7-77.

koşanlara ait olan mabetlerin yapılmasının fıkhi hükmüne ait Ensârî'nin yaptığı bir çalışmadır.¹⁹

4. *el-İntisar li-Şeyh'il İslam Muhammed b. Abdülvehhâb bi'r-red 'alâ mücanebeti'l Elbânî es-savâb*: Ensârî'nin bu çalışması İyd Abbas'ın 'ed-Da'vetü's-Selefiyye ve mevkıfuhâ mine'l-harekâti'l-uhra' adlı kitabının bir bölümüdür. Dolayısıyla müstakil bir çalışma değildir. Elbânî, kitabın başında zikredilen Muhammed b. Abdulvehhab'la ilgili bilgilere ta'lik yapmıştır. Ensârî de ilgili bölümü yazarak Elbânî'ye reddiye yapmıştır.²⁰
5. *el-Kavlü'l-müstecâd fi şıhhati Kaşideti Bânet Sü'âd*: 'Banet Sü'âd' kasidesi, Kâb b. Zühey'r'in (ö. 24/645 [?]) Müslüman olduğu sırada Hz. Muhammed'in (s.a.s) yanında okuduğu, diğer adı 'Kaside-i Bürde' olan kasidenin adıdır. Ensârî ise bu eseri, Kadı Sadi Ebu Ceyb'in bu kasideye dair yazmış olduğu eleştiri içerikli makalesine, reddiye amacıyla yazmıştır.²¹
6. *el-Kavlü'l-faşl fi hükmi'l-ihtifâl bi-mevlidi hayri'r-rusül*: Ensârî'nin Mevlid-i Nebî'yi kutlamanın hükmüyle alakalı yazmış olduğu kapsamlı bir eserdir.²²

Ensârî'nin bunlar haricinde yazma ve basılı hâlde başka pek çok müstakil çalışması olduğu gibi üzerine talik ve tahkik yaptığı eserler de bulunmaktadır. Ancak bu makalenin amacı onun hadisçilik yönüne yoğunlaşmak olduğu için diğer alanlara dair çalışmalarının hepsini burada zikretmek uygun olmayacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ensârî'nin ta'lik ve tahkik ettiği ve bunların yanında matbu olmayan eserleriyle beraber yaklaşık yetmiş çalışması bulunmaktadır.

1.2. Ensârî'nin Hadis Alanı ile İlgili Çalışmaları

İsmâil el-Ensârî erken yaşlardan itibaren Kur'an'a ve Rasûlullâh'ın (s.a.s) sünnetine ayrı bir ilgi duymuştur.²³ Dolayısıyla hadis ilmine de bu vesileyle yakın bir alâkası olduğu söylenebilir. Ensârî'nin sözü edilen çalışmalarına nazaran hadis ilmi ile ilgili çalışmaları daha meşhur olmuştur. Onun hadis alanına dair başlıca çalışmaları şunlardır:

¹⁹ el-Ensârî, *Hükmi-i binâ'il-kenâ'is ve-l-me'abidi's-şirkiyye fi bilâdi'l-Müslimîn* (Suudi Arabistan: Riyad: İdaretü'l-buhûs ve'l-iftâ ve'd-da've ve'l-irşâd, 1981), 5-46.

²⁰ el-Ensârî, *ed-Da'vetü's-Selefiyye ve mevkıfuhâ min el-hizbiyât el-uhra* (İskenderiye: Dârü'l-ethâr ve'l-ulûm, 2018), 37-56.

²¹ el-Ensârî, *el-Kavlü'l-müstecâd fi şıhhati Kaşideti Bânet Sü'âd* (Riyad: Dârü's-samî-i, 1998), 14-80.

²² el-Ensârî, *el-Kavlü'l-faşl fi hükmi'l-ihtifâl bi-mevlidi hayri'r-rusül* (Riyad, 1995), 73-170.

²³ er-Râcihi, *Hedyü's-sâri*, 95.

1. *el-İlmâm bi-şerhi 'Umdeti'l-ahkâm*; ²⁴ Ensârî'nin İbn Dakîk el-İyd'in (ö. 702/1302) *İhkâmu'l ahkâm* adlı şerh çalışması üzerine, eserin daha anlaşılır ve istifadesinin daha kolay olması amacıyla yaptığı bir çalışmadır.
2. *et-Tuhfetü'r-rabbâniyye bi-şerhi'l-Erba'îne hadîsen en-Neveviyye*; İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) meşhur eserlerinden biri olan *el-Erba'üne'n-Neveviyye* ve buna İbni Receb el-Hanbelî'nin (ö. 795/1393) ilave ettiği hadisler üzerine Ensârî'nin yazmış olduğu bir şerh çalışmasıdır. Metot açısından, önceki zikrettiğimiz eseriyle oldukça benzerdir.²⁵
3. *Tenbîhü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî*; Ensârî'nin İbn Hazm'ın, (ö. 456/1064) *el-Muḥallâ* ve *el-Ğinâ'ul-mülhî* adlı eserlerinde yer alan şarkı söylemenin ve bazı çalgı aletlerinin mubah olduğuna dair rivayetlerden hareketle, konunun ilmî temellerini ve ilimde önde gelenlerin bu konudaki görüşleri doğrultusunda bir değerlendirme yapmak amacıyla kaleme aldığı bir çalışmadır.²⁶
4. *el-İsrâ ve'l-mi'râc min Tefsîri'l-hâfız İbn Kesîr*; Bu eser, Ensârî'nin İbn-i Kesîr'in (ö. 774/1373), İsrâ Sûresi'ni tefsirinden iktibas yaparak oluşturduğu bir eserdir. Ensârî isrâ ve miracın anlatıldığı bölümü tekrardan inceleyip tashihe ihtiyaç duyulan yerleri düzeltmiş, İbn-i Kesîr'in bu konuda dayandığı hadisleri ve sıhhat değerlendirmelerini zikretmiş ve çalışmasına bir de sonuç bölümü eklemiştir.²⁷

Zikredilen eserleri haricinde Ensârî'nin hadislerle ilgili diğer çalışmaları şunlardır; *el-İrşad fi kat'i kâbuli'l-âhad* (Basılmış), *Risâlefi men'i isbâti şehri Ramazan bi'l hisâbi'l felekî*, *kitâbun fi'r-reddi alâ münkiri's- sünneti'n-nebeviyye*,²⁸ *Reddun alâ Ebi'l Vefa deroiş fi hadisi Âişe (r.anha) enne'n-Nebiyye sahbara* (Cezire Dergisinde Ramazan ayında bir kaç adet basılmıştır.)²⁹ Netice itibariyle Ensârî'nin hadislerle ilgili çalışmalarının geneline bakıldığında onun usul ya da rical konusundan ziyade hadislerin şerhine ve anlaşılmasına yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir.

²⁴ el-Ensârî, *el-İlmâm bi-şerhi umdeti'l-ahkâm* (Riyad: Dârü'l-İecne el-İslâmiyye li'l-kütübi ve't-tibâa, 1962), 1/5.

²⁵ el-Ensârî, *et-Tuhfetü'r-Rabâniyye fi şerhi el-erba'îne'n-Neveviyye* (Suudi Arabistan: Mektebetü el-melâzî, 1960), 3.

²⁶ el-Ensari, *Tenbîhü'l-lâhî 'alâ tahrîmi'l-melâhî* (Riyad, Suudi Arabistan: Dârü's-sumeyyî li'n-neşr ve't-tevzî', 2007), 20.

²⁷ el-Ensârî, *el-İsrâ ve'l-mi'râc min tefsîri el-Hâfız İbn Kesîr* (Riyad: Dârü'l-intisâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2008).

²⁸ er-Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 105,106.

²⁹ er-Râcihî, *Hedyü's-sârî*, 113.

2. Elbânî'ye Reddiye Amacıyla Yaptığı Çalışmaları Çerçevesinde Ensârî'nin Hadisçiliği

Ensârî'nin hadis ile ilgili çalışmaları içerisinde Elbânî'ye yazdığı reddiyeler dikkat çekmektedir. Ensârî'nin hadis ilmindeki yaklaşımı, en belirgin şekilde Elbânî'ye yazdığı reddiyelerde kendini göstermektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi bu reddiyeler, onun hadisleri değerlendirme ölçütlerini, sened ve metin tenkidindeki yaklaşımını önemli oranda ortaya koymaktadır. Ensârî hadisleri değerlendirme metodolojisine dair bağımsız eserler kaleme alınmamış olması onun hadis anlayışını, yazdığı reddiyeler üzerinden tespit etmeyi gerekli kılmaktadır. Burada kendisine yapılan reddiyeler inceleneceği için Elbânî'nin hayatından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1914 yılında Arnavutluk'ta doğan Nâsırüddin Elbânî küçük yaşlardan itibaren Şam'a gelerek ilk öğretimini burada tamamlamıştır. Yirmi yaşlarında iken, M. Reşîd Rızâ'nın (1865-1935) bazı yazılarını okuyarak Selefi anlayışı benimsemeye ve hadis ilmiyle meşgul olmaya başlamıştır. Nâsırüddin el-Elbânî, Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ve Muhammed b. Abdülvehhâb gibi ilim adamlarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak bazı durumlarda onları da eleştirmekten geri durmamıştır. Elbânî, genel itibarıyla klasik kaynaklarda yer alan hadisleri sahih ve zayıf diye ayırarak çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yaptığı bu nevi çalışmalar sebebiyle de ilim çevresi tarafından şiddetle eleştirilmiş ve eserleri üzerine reddiyeler yazılmıştır.³⁰ Tespit ettiğimiz kadarıyla Ensârî de Elbânî'ye reddiye amacıyla beş eser yazmıştır. Bunlardan *Mevkifuna min hamleti'l-Elbânî 'alâ İbni Hibbân* ve *T'akkubat 'alâ silsileti'd-da'îfa ve'l mevdu'a li'l Elbânî*³¹ başlıklı eserler yazma hâlinde olduğu için bu çalışmada basılı olarak ulaşılabilen diğer üç reddiye ele alınacaktır.

2.1. Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh 'işrîne rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî taz'îfih

Bu eserin yazılma amacı Elbânî'nin Yezid b. Husayfe'nin (ö. 150/767) teravih namazının yirmi rekât olduğuna dair rivayetini zayıf kabul etmesi, bunun neticesinde de teravih namazının mutlak nafilelerden olmadığını ve on bir rekâtтан fazla kılınmasının, öğle namazına beşinci rekât eklemek gibi olduğunu veya Regaip namazı gibi bidat bir namaz olduğunu düşünmesidir. Elbânî'nin bu düşüncesine karşı Ensârî, âlimlerin bu hadis hakkındaki

³⁰ İbrahim Hatipoğlu, "Nâsırüddin el-Elbânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/403-405.

³¹ er-Râcihi, *Hedyü's-sâri*, 104-106.

görüşlerini aktarmış, başka rivayetlere yer vermiş ve râvi değerlendirmeleri yapmıştır.³²

Elbânî ile Ensârî'nin teravih namazının rekât sayısı konusunda yaşadığı görüş farklılığının onların hadislerin tespiti ve tashihi konusundaki usul farklılıklarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Elbânî ve Ensârî'nin bu konudaki tartışmalarını birkaç başlık altında ele almak mümkündür.

Sıhhat Tespiti

Elbânî, hadisin sıhhat değerlendirmesinde senet merkezli bir yaklaşım benimsemiştir. Hadis râvilerinin cerh ve ta'dîl durumu onun için belirleyicidir. Örneğin, Yezid b. Husayfe'nin, Hz. Ömer zamanında teravihin yirmi rekât olduğuna dair rivayeti Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/856) onu 'Münkerü'l-hadis' olarak değerlendirmesi³³ nedeniyle zayıf kabul etmiştir. İlgili rivayet şu şekildedir: Bize Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Muhammed b. Hüseyin b. Fencüye ed-Dîneverî ed-Dâmeganî haber verdi, dedi ki: Bize Ahmed b. Muhammed b. İshak es-Sünnî haber verdi, dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz el-Begavî rivayet etti, dedi ki: Bize Ali b. el-Ca'd rivayet etti, dedi ki: Bize İbn Ebî Zi'b, Yezid b. Husayfe kanalıyla, es-Sâib b. Yezid'den rivayet etti: O da dedi ki "Onlar, Ömer b. Hattab (ra) döneminde Ramazan ayında yirmi rekât namaz kılarlardı."³⁴

Ensârî, Elbânî'nin mezkûr hadis ile ilgili bu iddiasına³⁵ karşı hadis ile alakalı farklı âlimlerin hadisin sahihliği konusundaki görüşlerini aktarmıştır. Onun aktardığına göre Nevevî, *el-Hulâsa* ve *el-Mecmû*³⁶ adlı eserlerinde bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Zeylaî, (ö. 762/1360) *Nasbu'r-râye* adlı eserinde Nevevî'nin hükmünü onaylamıştır.³⁷ Subkî, (ö. 771/1370), İbnü'l-İraki, (ö. 771/1370) *Tarhu't-tesrîb* adlı eserinde,³⁸ Aynî, (ö. 855/1451) *Umdetü'l-*

³² el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh 'işrine rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fi taz'îfi İbâhatü't-tahallî ile birlikte* (Riyad: Mektebetü İmam eş-Şâfi'î, 1988), 5.

³³ Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *El-Kâşif fi ma'rifet-i men lehû rivâyetu fi'l-Kütüb-i-Sitte*, çev. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hatip (Cidde: Daru'l-Kible, 1. basım, 1413/1992), 4/518.

³⁴ Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ed. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2003), 2/699; el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh*, 7.

³⁵ Elbânî, Ensârî'nin işaret ettiği üzere râvi ile ilgili çeşitli tenkitlerde bulunmuştur. (el-Elbânî, *Salâti't-Terâvîh*, (er-Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1421), 59-60.

³⁶ Nevevî bu eserinde söz konusu hadisi değerlendirirken mensup olduğu mezhebin imamlarına atıfta bulunarak ilgili rivayeti sahih kabul etmiştir. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû 'Şarhu'l-Muhezzeb* (Kahire: Dâru't-Tibâ'atî'l-Meniriyye, 1344-1347), 4/32.

³⁷ Zeylaî, ilgili eserinde Nevevî'nin hadis hakkında, sahih olduğuna dair görüşünü nakletmiştir. Abdullah b. Yusuf ez-Zeylaî, *Naşbu'r-râye li-eḥâdisi'l-hidâye*, Thk. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü'r-Rayyân / Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfe'l-İslâmiyye, 1418/1997, 2/154

³⁸ Irâkî, sahâbenin de bu konuda icmâ ettiğini söylemiştir. Abdurrahim b. Hüseyin el-İrâkî. *Tarhu't-Tatrîb fi Şerhi't-Takrîb* (asıl metin: *Takrîbu'l-Esânîd ve Tertîbu'l-Mesânîd*). Tamamlayan:

kârî adlı eserinde,³⁹ Suyûtî, Aliyyu'l-Kârî ve Nimevî (ö. 1322/1904) bu rivayetin sahih olduğunu ifade etmişlerdir. Ensârî başka âlimlerin de aynı şekilde bu hadise dair sahih görüşünü kabul ettiklerini söylemiştir.⁴⁰

Ayrıca Ensârî, Yezid b. Husayfe'nin birçok muhaddis tarafından güvenilir kabul edildiğini ve bu rivayetin âlimler tarafından kabul ile telakki edildiğini belirtmiştir.⁴¹ Bu açıklamaları Ensârî'nin hadislerin sıhhatini belirlerken âlimlerin kabulü ve hadislerin ümmet nezdindeki uygulamasını dikkate aldığını göstermektedir

İhtilaflı Rivayetlerde Sergilenen Tutum

Elbânî, Zehebî'nin (ö. 748/1348) Yezid b. Husayfe'yi *Mîzânü'l-i'tidâl* adlı eserine alarak rivayetinde ihtilaf olduğunu belirttiğini, teravihle ilgili hadisin bazen yirmi bir rekât olarak bazen de yirmi üç rekât olarak rivayet edildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla rivayetler arasındaki farklılıkları (ıztırâb) hadisin zayıflığına delil göstererek teravih namazının yirmi bir veya yirmi üç rekât olarak farklı rivayet edilmesini, Yezid b. Husayfe'nin rivayetinin güvenilir olmadığına bir işaret olarak görmüştür.⁴² Ensârî ise bu tür farklılıkların telif yoluyla çözüleceğini ifade etmiştir. Örneğin, İbn Hacer gibi âlimlerin bu farklılığı, vitir namazının eklenip eklenmemesiyle açıkladığını belirtmiştir.⁴³ Ayrıca, rivayet farklılıklarının Elbânî'nin kendi görüşünü desteklemek için dayandığı rivayetlerde daha fazla olduğunu belirterek hadisin sahih olduğunu savunmuştur. Ensârî, Elbânî'nin esas aldığı hadisin râvisi olan Muhammed b. Yusuf'un rivayetinde râviler arasındaki ihtilafın, İbn Husayfe'nin rivayetinden daha fazla olduğunu söylemiş, eğer bu yüzden ıstırap olacaksa İbni Yusuf'un rivayetinin murdariliğe daha müsait olduğunu aktarmıştır.⁴⁴

Senet İnkıtası

Ensârî, Elbânî'nin naklettiği üçüncü rivayet olan Cûrînin, İmam Malik'ten (ö. 179/796) naklettiği "*Ömer b. Hattâb'ın insanları topladığı (teravih namazı) bana daha sevimlidir. Bu da on bir rekâttır ve bu, Resulullah'ın namazıdır. Ona, "On bir rekât vitir ile mi birlikte?" diye sorulunca, "Evet, on üçe yakındır."*

Ebû Zûr'a Veliyyüddin Ahmed b. Abdurrahim el-İrâkî. Kahire: Mısır baskısı. (Fotoğraf baskılar: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî; Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî; Dârü'l-Fikr el-'Arabî. 3/98.

³⁹ Aynî de söz konusu rivayeti tercih etmiştir. Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*. Dârü't-Tıbbâ'ati'l-Menâriyye iş birliğiyle, Beyrut: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî ve Dârü'l-Fikr, 7/178.

⁴⁰ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîş şalâti't-terâvîh*, 7.

⁴¹ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîş şalâti't-terâvîh*, 7.

⁴² el-Elbânî, *Salâtü't-Terâvîh*, 59-60.

⁴³ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîş şalâti't-terâvîh*, 15.

⁴⁴ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîş şalâti't-terâvîh*, 16.

dedi ve ardından, "Bu kadar çok rükûun nereden ihdas edildiğini bilmiyorum..." Rivayetini sened açısından eleştirmiş ve bu rivayette yer alan râviler arasında inkîta bulunduğu ifade etmiştir. Ona göre, senette geçen İmam Mâlik ile el-Cûrî aynı asırda yaşamamışlardır. Dolayısıyla bu iki isim arasında rivayetin doğrudan nakledilmesi mümkün değildir. Bu da rivayetin senedinde bir kopukluk olduğunu ve bu şekliyle rivayetin sıhhati açısından problemli sayılabileceğini ortaya koymaktadır. Ensârî'nin dikkat çektiği bir diğer önemli husus, İmam Mâlik'e atfedilen *"Bu kadar çok rükûun (yani namazın) nereden çıkarılmış, bilmiyorum"* şeklindeki ifadenin, onun bilinen görüşleriyle çeliştiğidir. Zira İmam Mâlik, kendi eseri olan *el-Muvattada* Yezîd b. Rumân aracılığıyla *"Hz. Ömer'in zamanında insanlar yirmi üç rekât kılarlardı."*⁴⁵ şeklinde bir rivayet aktarmıştır.⁴⁶ Bu da onun böyle bir uygulamadan haberdar olduğu ve bunu tasvip ettiğini göstermektedir. Ayrıca İbn Ebî Şeybe'nin eserinde geçen başka bir rivayette de Vekî'in, Mâlik'ten, onun da Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den naklen şöyle rivayet ettiği aktarılır: *"Hz. Ömer, bir adama insanlara yirmi rekât kaldırmasını emretti."*⁴⁷ Bu rivayetler, Mâlik'in yirmi rekâtlık teravîh uygulamasından haberdar olduğunu ve buna muhalefet etmediğini göstermektedir. Dolayısıyla, ona atfedilen şaşkınlık ifadesi makul görünmemektedir. Ensârî, devamında söz konusu iki mürsel rivayetin delil olarak kabul edilmesinin sebebini de açıklamış, ilim ehlinin bu rivayetleri makbul saydığını ve bu doğrultuda amel ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Elbânî'nin bu rivayetleri reddetmesini isabetli bulmadığını ifade etmiş ve onun görüşünü hatalı olarak değerlendirmiştir.⁴⁸

Temrîz Sîgası

Elbânî, teravîh namazının yirmi rekât olduğuna dair rivayetleri eleştirirken, bu rivayetlerin İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Tirmizî (ö. 279/892) tarafından temrîz sîgasıyla nakledilmiş olmasını, onların bu rivayetleri zayıf gördüklerine bir işaret olarak değerlendirmiştir. Ancak Ensârî bu yoruma katılmamış ve Şâfiî ile Tirmizî'nin bu şekildeki rivayetlerinden, rivayetin zayıf olduğu anlamının çıkartılamayacağını belirtmiştir. Ona göre, bu âlimlerin rivayetleri temrîz sîgasıyla nakletmiş olmaları, hadisi zayıf kabul ettikleri anlamına gelmemektedir. Nitekim bu görüşünü destekleyen başka ifadeler de söz konusudur. Ensârî, İmam Şâfiî'nin, yirmi rekâtlık teravîh uygulamasına

⁴⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b Mâlik b Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *"el-Muvatta'"*, ed. Kemal Hasan Ali (Mu'assasatü'r-Resâle Nâşirûn, 2013), *"Salat fi Ramazan"*, 5.

⁴⁶ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh*, 20-21.

⁴⁷ Abdullah b Muhammed b Ebî Şeybe, *el-Musannef*, ed. Sa'd b Nâsır Abû Habîb el-Muşarî (Riyad: Dâr Kûz İşbilye, ts.), 5/155.; el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh*, 20-21.

⁴⁸ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh*, 20-21.

dair açık bir şekilde olumlu kanaatini dile getirdiğini aktarmaktadır. Şâfiî'nin şu sözü buna delil olarak zikredilir: *"En sevdiğim (uygulama) yirmi rekâttır. Çünkü bu, Ömer'den rivayet edilmiştir. Ayrıca, Mekke'de de insanlar böyle kılmaktadır ve üç rekât vitir ile tamamlamaktadırlar."*⁴⁹ Bu ifade, Şâfiî'nin yirmi rekâtı hem tercih ettiğini hem de bu tercihinin sahâbe uygulaması ve devam eden amel ile temellendirdiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Tirmizî'nin de yirmi rekât uygulamasını sadece nakletmekle kalmayıp, bu konuda genel bir âlimler ittifakına işaret ettiğini vurgular. Tirmizî'nin şu ifadeleri, Ensârî'ye göre bu anlamı taşımaktadır: *"Bu konuda Ömer, Ali ve diğer sahâbilerden gelen rivayete göre çoğu âlimin uygulaması da yirmi rekât şeklindedir. Süfyân es-Sevrî, İbnü'l-Mübbârek ve Şâfiî de bu görüştedir."*⁵⁰

Bu açıklamalar çerçevesinde Ensârî, Elbânî'nin temrîz sîgasına dayanarak yaptığı rivayet tenkidini yeterli ve isabetli bulmamış, aksine Şâfiî ve Tirmizî'nin bu rivayetleri sahih ve muteber kabul ettiklerini gösteren beyanlarına işaret etmiştir.

Son olarak Elbânî'nin, teravih namazının mutlak nafilelerden olmadığını ve on bir rekâttan fazla kılınmasının, öğle namazına beşinci rekât eklemek gibi olduğu veya Regaip namazı gibi bidat bir namaz olduğu düşüncesinin de doğru olmadığını ve bunun selef âlimlerinin anlayışına aykırı olduğunu söyleyerek benzer birkaç rivayet aktarmıştır.⁵¹

Ensârî aynı kitap içinde Ta'akkubu'n li-ba'zı ağlâti'l-Elbânî başlığını açarak Elbânî hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Ensârî, Elbânî'nin bazı rivayetlerin kaynak ve sıhhat değerlendirmelerinde hataya düştüğünü ortaya koymuştur. Hadislerin tahririnde yer yer çelişkili beyanlarda bulunduğunu, aynı rivayeti bir yerde 'müttefekun aleyh' sayarken başka bir yerde sadece Müslim'e nispet ettiğini, bu tarz örneklerin çokça bulunduğunu ve dolayısıyla Elbânî'nin tahrirlerine güvenilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca bazı rivayetlerin zayıf olduğuna dair yaptığı değerlendirmeleri eleştirerek bir hadisin tek bir zayıf tarikine bakarak onun tüm varyantlarının zayıf kabul edilmesinin, hadis usulü açısından doğru olmadığını vurgulamıştır. Ensârî, farklı tariklerin sahih veya hasen olabileceğini, bu nedenle sadece bir isnada dayanarak hüküm verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Elbânî'nin bazı hadisleri yanlış kaynaklara nispet ettiğini, örneğin *Mu'cemu's-sağîr'de* bulunduğunu ifade ettiği bir rivayetin orada yer almadığını, Tirmizî'ye nispet ettiği bir hadisin ise

⁴⁹ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Heyet (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983), 1/167.

⁵⁰ Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (c. 1-2), (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), 2/158; el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh*, 23-24.

⁵¹ el-Ensârî, *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh*, 28-29.

aslında Buhârî'de bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca hadislerin zahirde birbiriyle çelişkili görünmesinin onları reddetmek için yeterli olmadığını, uzlaştırma yönteminin öncelikli olması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda İbn Hacer'in bu konudaki yaklaşımına atıfta bulunmuştur.⁵²

2.2. İbâhatü't-taḥallî bi'z-zehebi'l-muḥallaḳ li'n-nisâ' ve'r-red 'ale'l-Elbânî fî taḥrîmihi

Bu eser, Nâsirüddin Elbânî'nin 'Âdâbü'z-zifâf' adlı kitabında kadınların (yüzük, bilezik vb. halka şeklinde olan) altın takmasını haram kabul eden görüşlerine bir reddiyedir. Ensârî, Elbânî'nin bu yaklaşımının İslâm âlimlerinin icmâna aykırı olduğunu savunur⁵³ ve onun delillerini eleştirirken kadınların altın takmasının caiz olduğuna dair farklı yorum ve rivayetleri öne sürer.⁵⁴

Elbânî, kadınların altın yüzük ve ziynet eşyaları takmasının haram olduğunu şu hadislere dayandırır:

1. Hz. Peygamber (s.a.s), altın yüzüğü yasaklamış ve "Kim sevdiğine ateşten bir yüzük takmak isterse, ona altın yüzük taksın."⁵⁵ diyerek tehditkâr bir üslup kullanmıştır.

2. Hübeyre'nin kızı Rasûlullâh'ın (s.a.v.) yanına, elinde büyük yüzükler olduğu hâlde girdi. Rasûlullâh (s.a.v.) elindeki çubukla onun eline vurmaya başladı ve 'Allah'ın eline ateşten yüzük takması seni sevindirir mi?'⁵⁶ diye buyurdu.

3. Ümmü Seleme rivayeti: Hz. Peygamber, onun altın kolyesini görünce yüzünü çevirmiş, gümüş kullanmasını tavsiye etmiştir.⁵⁷

Elbânî, bu rivayetlerin zahiri anlamlarına dayanarak kadınların altın yüzük, bilezik ve gerdanlık takmasının haram olduğunu; ancak düğme, tarak gibi küçük parçaların mübah sayılabileceğini savunmuştur.⁵⁸

Ensârî, Elbânî'nin bu yaklaşımını hadislerin bağlamını ve diğer mezhep görüşlerini göz ardı etmekle nitelendirir. Ensârî, Münzirî'nin, (ö.

⁵² el-Ensârî, *Taḥḥîḥu ḥadîsi şalâti't-terâvîḥ*, 40.

⁵³ el-Ensârî, *Taḥḥîḥu ḥadîsi şalâti't-terâvîḥ*, 52.

⁵⁴ Bu çalışma önceki çalışmayla beraber aynı kitapta basılmıştır.

⁵⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, ed. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-Asliyye, ts.), "Hâtem", 7 (No. 4236)

⁵⁶ el-Beyhakî, *es-Sünen*, 4/237.

⁵⁷ Ahmed b. Muhammed b Hanbel, *el-Müsned*, ed. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 44/280.

⁵⁸ el-Ensârî, *Taḥḥîḥu ḥadîsi şalâti't-terâvîḥ*, 60.

656/1258) *et-Tergîb ve't-Terhîb* adlı eserinden nakilde bulunarak bu hadislerin, çeşitli şekillerde yorumlanmaya açık olduğunu söylemiştir.⁵⁹

Mezkûr rivayetlerle ilgili ihtimallerden biri neshtir. Bu ihtimale göre kadınlara altın yasağı ilk dönemde geçerliken sonradan kaldırılmış olabilir.⁶⁰ Ya da bu rivayetler zekât vermeyenlere yönelik bir tehdit olabilir. Buna göre de yasak, altının zekâtını vermeyenlerle sınırlı olur Hz. Aîşe ve Esmâ'nın altın taktıklarına dair rivayetler bunu destekler. Diğer bir ihtimal Hz. Peygamber'in bu sözleri israf ve kibir kaygısı ile söylemiş olmasıdır. Buna göre Hz. Peygamber, aşırı süslenme ve gösterişe karşı uyarıda bulunmuş olmalıdır. Nitekim "*GümüŖle süslenin, altını bırakın*"⁶¹ hadisi bu bağlamdadır.⁶²

Ensârî, Rasûlullâh'ın (s.a.v.) kadınlara altın takmayı yasaklamadığını, dolayısıyla bunun helal olduğunu savunmuştur. Ensârî, altın takmanın başlangıçta hem erkekler hem de kadınlar için yasak olduğu ancak zamanla sadece erkekler için geçerli olan bir yasağın kadınlar için neshedildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Ensârî kadınların altın takmalarının helalliği konusunda âlimlerin görüşlerini de aktarmıştır. Mesela İbn Hazm'ın *el-Muĥallâ* adlı eserinden alıntı yaparak Allah'ın altını kadınlara helal, erkeklere ise haram kıldığını belirtmiştir. Ensârî, selef âlimlerinden Ebubekir Cessâs, Serahsî ve Hattâbî'nin de kadınların altın takmalarının helal olduğuna dair görüşlerini aktarmıştır.⁶³

Ensârî altının haram olduğuna dair rivayetlerin senedindeki problemleri de açıklamış ve bu rivayetlerin güvenilirliğine dair eleştirilerde bulunmuştur.⁶⁴ Elbânî'nin, *Binti Hubeyre* hadisiyle ilgili yorumunda İbni Hazm'ın bu hadisi sadece Nesâî'den (ö. 303/915) naklettiğini ve bu rivayette *altın veya Allah'ın elinde ateş halkaları bulundurmamak ister misin?* şeklindeki ziyadelerin olmadığını belirtmiştir. Ensârî, bu ziyadelerin İbn Hazm'a ulaşmamasının mümkün olmadığını, bunları almadığını dile getirmiştir. Ensârî Ümmü Seleme rivayetinin de tahrîm değil irşad içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca, Elbânî'nin, kadınların altın takmasının helal olduğunu savunan alimleri eleştirmesini de yanıtlamış ve İbn Hazm'ın Ŗu görüşüne atıfta bulunarak icmâ ile neshin mümkün olmayacağını savunmuştur.⁶⁵ İbn Hazm, bir konuda sahih bir hadis varken ona ihtilaf eden başka bir hadis olmadan sadece icmâ ile nesh edilmesinin mümkün olmayacağını böyle yapmanın

⁵⁹ el-Ensârî, *TaŖhîhu ĥadîŖi Ŗalâti't-terâvîĥ*, 61.

⁶⁰ el-Ensârî, *TaŖhîhu ĥadîŖi Ŗalâti't-terâvîĥ*, 62.

⁶¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Hâtem", 8, (No. 4237).

⁶² el-Ensârî, *TaŖhîhu ĥadîŖi Ŗalâti't-terâvîĥ*, 62.

⁶³ el-Ensârî, *TaŖhîhu ĥadîŖi Ŗalâti't-terâvîĥ*, 63-65.

⁶⁴ el-Ensârî, *TaŖhîhu ĥadîŖi Ŗalâti't-terâvîĥ*, 67-69.

⁶⁵ el-Ensârî, *TaŖhîhu ĥadîŖi Ŗalâti't-terâvîĥ*, 77.

büyük bir hata olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık Ensârî de kadınların altın takılar takması meselesinin bu türden bir mesele olmadığını, çünkü bu konuda icmâ olduğunu ve iddia edilen hususun dayandığı naslar ve delillerin mevcut olduğunu söyleyerek ayet ve hadislerden deliller getirmiştir.⁶⁶ Elbânî'nin, bazı rivayetlerde icmân ancak dini zaruretlerde geçerli olabileceğini söylemiştir. Buna karşılık Ensârî, bunun zorlama bir görüş olduğunu ve çeşitli rivayetlerle icmân belirli konularda geçerli olduğunu savunmuştur.⁶⁷

Ensârî, devamında Elbânîyi, Hz. Âişe hakkındaki değerlendirmesinden dolayı eleştirmiştir. Şöyle ki Hz. Âişe'nin bu konudaki tehdit içerikli hadislere muhalif davranmasını, yanında kalan kardeşinin yetimlerinde bulunan ziynetlerin zekâtını vermeyerek zekât emrine muhalif davranması gibi değerlendirmiştir. Ensârî, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamberden, vârid olduğu konusunda sabit olan rivayete muhalif davranması düşünülemez ve bu, bir Müslümanın razı olacağı bir durum değildir diyerek Elbânî'yi eleştirmiştir.⁶⁸

Netice itibariyle, Ensârî'nin altın takmanın erkeklere de kadınlara da haram olduğu görüşünü savunan Elbânî'yi eleştirirken hadis ilmine dair birikiminden istifade ettiği görülmektedir. Zira o bu eleştirilerinde hem hadislerin senedine hem de metnine dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

2.3. Nakdû ta 'likati'l-Elbânî 'alâ şerhi't-Taḥaviyye

Şeyh Ensârî bu eseri Elbânî'nin, Ali b. Ali b. Muhammed b. Ebi'l-İzz el-Hanefî (ö. 792/1390) tarafından yazılan *el-Akîdetu't-Taḥaviyye* şerhi ile ilgili bazı eleştirilerine cevap vermek amacıyla yazmıştır. Bu başlık altında, öncelikle Ensârî'nin Elbânî'ye bu konudaki cevaplarını sunarak genel bir değerlendirme yapıp, ardından da Elbânî'nin öğrencisi olan Semîr b. Emin ez-Züheyrî'nin Ensârî'ye, *Fethu'l-bârî fi'z-zeb ani'l-Elbânî ve'r-red 'alâ İsmâil b. Muhammed el-Ensârî* adıyla yazdığı reddiyede, Ensârî'nin görüşlerini eleştirme hususundaki temel yaklaşımına değineceğiz.

Ensârî'nin eserin başında belirttiği üzere İbni Ebi'l İzz, mezkûr şerhi yazarken Selef-i Sâlihîn'in yolunu benimsemiş, İbn Teymiye ile İbn Kayyım el-Cevziyye'nin görüşlerini esas almış ve İbn Kesîr'in hadis ilmindeki

⁶⁶ el-Ensârî, *Taḥîḥu ḥadîsi şalâti't-terâvîḥ*, 77.

⁶⁷ el-Ensârî, *Taḥîḥu ḥadîsi şalâti't-terâvîḥ*, 104-115.

⁶⁸ el-Ensârî, *Taḥîḥu ḥadîsi şalâti't-terâvîḥ*, 131-138.

rivayetlerine de dayanmıştır. Bunun neticesinde de selef yolunu takip edenler arasında büyük kabul görmüştür.⁶⁹

Elbânî'nin İbn Ebî'l-İzz'i eleştirdiği başlıca noktalar şunlardır:

1. *Sahîhayn* veya *sünen* sahibinden birine ait olmayan hadisleri onlara nispet etmesi

2. Bir sahâbiye ait olduğunu belirttiği bir hadisin aslında başka bir sahâbiye ait olması

3. Bir hadisi, Müslim'e nispet ederken "روي" (rivayet edilmiştir) ifadesini kullanması. Elbânî bu ifadenin hadisçilerin ıstılahında genellikle zayıf hadisler için kullanılan bir ifade olduğunu ancak bu hadisin aslında sahih olduğunu ve Buhârî tarafından rivayet edilip Müslim tarafından rivayet edilmediğini söylemiştir.

4. Şârihin Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan bir hadisi zayıf olarak değerlendirmesi. Elbânî bu hadiste herhangi bir zayıflığın bulunmadığını hatta bir şâhid ile kuvvetlendirildiğini söylemiştir.

5. Elbânî şârihin bir hadisi, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) fiili olarak naklettiğini, ancak gerçekte o hadisin bir sahâbiye ait olup Peygamberimiz tarafından onaylanmış bir fiil olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde Elbânî'ye göre şârih aslında sahâbînin sözü olan bir hadisi, merfu olarak nakletmiştir.

6. Elbânî şârihin, senedi olmayan iki hadisi eserine aldığını söylemiştir.⁷⁰

Ensârî Elbânî'nin bu eleştirilerini çeşitli açılardan değerlendirmiş ve Elbânî'yi tenkit etmiştir. Mesela Elbânî'nin bazı hadislerde *Sahîhayn'a* atıfta bulunmasına rağmen Ensârî bu hadislerin aslında sadece Buhârî'de ya da başka kaynaklarda geçtiğini tespit etmiştir. Ensârî, Elbânî'nin bu tür yanlış atıflarını düzeltmiş ve bu hadislerin hangi kaynaklarda geçtiğini detaylı olarak aktarmıştır.⁷¹

Ensârî, Elbânî'nin hadislerin metinlerine dair yaptığı değerlendirmelerde de eksiklikler bulmuş, özellikle hadislerin senedine dair yaptığı yanlış analizleri eleştirmiştir. Örneğin, Elbânî'nin bazı hadisleri zayıf olarak değerlendirdiğini, ancak bu hadislerin aslında sahih olduğunu açıklamıştır.⁷²

Elbânî'nin bazı rivayetlerde sahâbîlerin isimlerini yanlış vermesi de Ensârî'nin eleştirdiği noktalardan biridir. Zira bu durum hadisin doğru

⁶⁹ İsmâil b. Muhammed el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî 'alâ şerhi't-Tahâviyye* (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1990), 5.

⁷⁰ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 7-9.

⁷¹ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 11-13.

⁷² el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 12-14.

kaynağını bulmada zorluk çıkarabilmektedir. Ayrıca Ensârî, Elbânî'nin, bazı hadislerin sahih olup olmadığına dair yaptığı çıkarımların yanlış ve eksik olduğunu savunmuş, hadislerin sahihlik durumunu değerlendirirken daha dikkatli olunması gerektiğini ifade etmiştir.⁷³ Ensârî, Elbânî'nin şerhlerinde yer alan bazı ifadelerin yanlış şekilde yorumlandığını ve eksik şekilde aktarıldığını da dile getirmiştir.⁷⁴

Ensârî ayrıca Elbânî'nin başka bazı noktalarda da hata yaptığını belirtmiştir. Ensârî'nin bahsettiği noktalardan bazıları şunlardır:

1. Temmâr'dan gelen "Sa'd b. Muâz Beni Kureyza olayında, onların savaşçılarını öldürüp çocuklarını esir alacağına hükmettiği zaman, Hz. Peygamber (s.a.s) 'Onlar hakkında, yedi göğün üzerindeki hükümle hükmettin.' demiştir.⁷⁵ Elbânî, bu hadisin sahih olduğunu belirtmiş; ancak 'yedi göğün üzerindeki' ifadesini içermediğini söylemiştir. Elbânî, hadisin *Sahiha* ve *Müsned*'de bu şekilde geçtiğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu ziyadenin yalnızca Muhammed b. Salih et-Temmâr tarafından rivayet edildiğini, onun ise İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Takrîbu't-tehzîb* adlı eserinde geçtiğine göre sadûk⁷⁶ fakat hata yapabilen biri olduğunu belirtmiştir.⁷⁷ Ensârî ise çeşitli nakiller yaparak bu rivayetin doğru bir şekilde aktarıldığını ve Temmâr'ın güvenilir olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

2. Ensârî, Elbânî'nin, Levh-i Mahfuz ile ilgili bir hadiste, biri merfu, diğeri mevkuf iki farklı rivayeti birleştirerek yanlış bir yorum yaptığını nakletmiştir. "Şüphesiz Allah, beyaz inciden bir Levh-i Mahfûz yaratmıştır. Onun sayfaları kırmızı yakuttandır, kalemi nurdandır. Allah, her gün o Levh'te üç yüz altmış defa hüküm verir: Yaradır, rızık verir, öldürür, diriltir, aziz kılar, zelil eder ve dilediğini yapar."⁷⁹ Ensârî'nin aktardığına göre Elbânî, bu metindeki "...ve arzı gökyüzü ile arasında asılıdır, her gün altı yüz altmış defa bakılır."⁸⁰ ziyade kısmıyla aktararak hadisin bu ilave olmadan Taberânî'ye nispet edilebileceğini îma

⁷³ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 12-14.

⁷⁴ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 13-14.

⁷⁵ Söz konusu rivayet Elbânî'nin dediğine muvafık olarak olarak şu kaynakta geçmektedir. (Ebû'l-Huseyn Müslim b el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, ed. Muhammed Fu'âd 'Abdûlbâkî (Kahire: 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955). "cihad", 64.

⁷⁶ Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, nşr. Muhammed 'Avvâme (Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1406/1986), 484

⁷⁷ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 77.

⁷⁸ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 78-87.

⁷⁹ Ensârî'nin dediği gibi, söz konusu hadis merfû olarak bahsedilen ziyade olmaksızın şu kaynakta geçmektedir: Süleyman b Ahmed b Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, ed. Hamedî b. Muhammed es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/72.

⁸⁰ Bu ziyâde ile beraber hadis, mevkuf olarak şu kaynakta geçmektedir. (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 10/260.)

etmiştir.⁸¹ Ancak Ensârî, asıl metnin ziyade olmadan Taberânî’de zaten mevcut olduğunu ifade etmiştir. Bunun doğruluğuna delalet eden birçok örnek de nakletmiştir.⁸²

3. Bir adamın Rasûlullâh’a (s.a.v.) gelerek "*Ey Allah’ın Rasûlü, Allah yolunda öldürülürsem benim için ne var?*" diye sorduğu ve Hz. Peygamber’in (sav) "*Cennet*" diye cevap verdiği hadise dair Elbânî’nin, hadisin İbn Caş’ın oğlu Muhammed’e ait olamayacağı iddiası üzerine Ensârî, bu hadisin hem Muhammed b. Abdullah b. Caş’tan hem de babasından rivayet edildiğini örneklerle ortaya koymuştur.⁸³

4. Elbânî, Hasan el-Basri gibi büyük bir tâbiînin, namazda kahkaha ile abdestin bozulacağını ifade eden mürsel rivayetin sahih olmadığından dolayı sorumluluğunu üstlenmekte olduğunu ifade etmiştir. Ensârî de bu değerlendirmenin hatalı olduğunu, çünkü hadis ilminin büyük imamlarından Abdurrahman b. Mehdî’nin açık beyanına aykırı olduğunu ve bu görüşün, onun öğrencisi Ali b. Medîni tarafından da nakledildiğini söylemiştir. Devamında ise bu hadisin hadis imamları tarafından da kabul edildiğini söylemiştir. Ayrıca Ensârî kahkaha ile abdestin bozulduğuna dair hadisin asıl dayandığı kaynağın, Hasan el-Basri değil, Ebû’l-Aliye olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

5. Ensârî, Elbânî için Beğâvi’nin *Şerhu’s-Sünne* adlı eserinde Müslim’de geçen bazı hadisleri hasen olarak değerlendirdiğini naklederek sanki o hadislerin Müslim’in *Sahîh*’inde geçiyormuş izlenimini verdiğini söylemiştir.⁸⁵

6. Ensârî, Elbânî’nin şerhte, Buhârî ve Müslim’in hadislerini değerlendirirken '*İkisinin birden rivayet ettiği sahih hadis*' veya '*Birinin rivayet ettiği sahih hadis*' şeklindeki ifadelerden dolayı hadisin sadece bu hadis kaynaklarında geçtiği şeklindeki imasının yanlış olduğunu, hadisin başka kaynaklarda da sahih olarak geçtiğini ve bu ifadelerin ise bir hadisin sıhhat şartlarına sahip olduğunu belirtmek için kullanıldığını söylemiştir.⁸⁶

7. Ensârî’nin aktardığına göre Elbânî, şerhte geçen bazı ifadeleri hadis olarak değerlendirip yanlış bir tahrîc yapmıştır. Ensârî, şârihin, "*Her*

⁸¹ Elbânî, söz konusu rivayete dair yaptığı açıklamada ziyade kısmıyla beraber olan hadisi merfû saymış. Aynı şekilde mevkuf hadisin de olduğunu söylemiştir. Oysaki daha önce de belirttiğimiz üzere ziyadesiz olan hadis merfûdur. (Ali b. Ali b. Muhammed İbn Ebî’l-İz el-Haneî, *Şerhu’l-akâidetî’t-Tahâviyye*, nşr. Cemâl b. Sıddîk es-Silmî – tahkik: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî (Beyrut: Dâru’l-Âsime, ts.), 233.

⁸² el-Ensârî, *Nakdu ta’likâti’l-Elbânî*, 90-93.

⁸³ el-Ensârî, *Nakdu ta’likâti’l-Elbânî*, 97-99.

⁸⁴ el-Ensârî, *Nakdu ta’likâti’l-Elbânî*, 107-111.

⁸⁵ el-Ensârî, *Nakdu ta’likâti’l-Elbânî*, 113-114.

⁸⁶ el-Ensârî, *Nakdu ta’likâti’l-Elbânî*, 119-125.

Peygamberin bir havuzu vardır, bizim peygamberimizin havuzu ise en büyüğü, en değerlisi ve en çok gelenidir"⁸⁷ şeklinde İbn-i Kesîr'den yapmış olduğu alıntıyı Elbânî'nin, "Her peygamberin bir havuzu vardır ve onlar birbirleriyle hangisinin havuzunun daha çok geleni olduğunu tartışır, ben de umarım en çok geleni olanlardan biri olurum."⁸⁸ hadisi ile karıştırıp tahrîcini yaptığını ve sonucunda o ifadenin sahih olduğu değerlendirmesinde bulunduğunu nakletmiştir.⁸⁹ Ancak Ensârî, Tirmîzî'nin söz konusu hadis ile alakalı bazen hasen-garîp bazen de isnâdının mürsel olmasından dolayı zayıf aktarmıştır.⁹⁰

8. Elbânî'nin ifade ettiğine göre şârihin, Abd b. Humeyd'in meşhur tefsirinde sahih senediyle Hz. Ömer'den şu rivayeti aktardığı belirtilmektedir: "Eğer cehennemliklerin cehennemde kalma süresi, Alac kumu kadar (yani çok) olsaydı bile, onların çıkacağı bir vakit mutlaka olurdu."⁹¹ İbn Kayyım ise *Hâdî'l-ervâh* adlı eserinde mezkûr rivayetin Hz. Ömer'den rivayet edilmediğini söyledikten sonra İbni Teymiyye'den nakil yaparak yine de hadisin yüce bir değerinin olduğunu nakletmiştir. Ensârî'nin ifadesine göre Elbânî de bu sözlerin İbni Kayyım'a ait olduğunu zannedip onu eleştirmiştir.⁹² Devamında ise Ensârî'nin ifadelerine göre İbni Kayyım, İbn Teymiyye'nin, bu görüşünü aktarmakla birlikte, bu görüşün sadece Hz. Ömer'e değil, İbn Mesud, Ebu Hüreyre ve Ebu Said el-Hudrî gibi sahâbîlere de nispet edildiğini bildirmiştir. Yine İbn Teymiyye'den nakil yaparak bu senedin son derece güçlü ve güvenilir olduğunu, eğer Hasan el-Basri, Hz. Ömer'e yetişmemişse bile, ondan doğrudan değil, tabiinden bir başkası aracılığıyla naklettiğini aktarmıştır. Bu nedenle, böyle bir rivayeti tamamen zayıf ilan etmemenin de yanlış olduğunu savunmuştur.⁹³

9. Son olarak Ensârî'nin Elbânî'yi eleştirdiği önemli noktalardan biri de şudur ki Elbânî, zaman zaman bazı hadis âlimlerinin muteber hadis kaynaklarına nispet ettiği bir hadisin o kaynakta bulunmadığını kesin bir dille ifade etmiş bazen de o kaynağı ve diğer hadis kaynaklarını incelediğini ancak

⁸⁷ Söz konusu eser olan Tahâvî'nin şerhinde, Ensârî'nin dediği gibi mezkûr olan kısım geçmekle beraber sözün sonunda *جَعَلْنَا اللَّهَ مِنْهُمْ بِفَضْلِهِ وَكَرَمِهِ* "Allah bizi, kendi fazl ve keremiyle o havuza ulaşanlardan kılsm." kısmı da bulunmaktadır. (el-Hanefî, *Şerhu'l-akâidetü't-Tahâviyye*, 1/181.)

⁸⁸ Tirmîzî, *Sünen*, "Kiyamet" 14 (No. 2443).

⁸⁹ Ensârî'nin dediği gibi Elbânî, İbn-i Kesîr'den alıntı yapılan sözü, hadis olarak alıp yukarıda bahsettiğimiz değerlendirmeyi yapmıştır. (el-Hanefî, *Şerhu'l-akâidetü't-Tahâviyye*, 192.)

⁹⁰ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 127-129.

⁹¹ Şamileden söz konusu rivayet taratıldığı hâlde ana kaynaklarda değil de diğer farklı kaynaklarda tespit edilmiştir. Bunlardan biri de Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *el-Müstedrek 'alâ Mecmû'u'l-Fetâwâ*, ed. Muhammed b Abdurrahman b Kâsım (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1997), 1/108. adlı eserdir.

⁹² Elbânî ilgili hadis hakkında açıklama yaparken Ensârî'nin dediği gibi sözü İbn Kayyım'a nisbet etmiştir. (el-Hanefî, *Şerhu'l-akâidetü't-Tahâviyye*. 424).

⁹³ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 131-137.

hiçbir yerde o hadise rastlamadığını ileri sürmüştür. Ensârî bu duruma şu örneği vermiştir: İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadiste Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Siyah topluluğa (sünnete uyan büyük cemaate) uyunuz. Çünkü kim onlardan ayrılırsa, ateşe düşer.*”⁹⁴ Ensârî'nin ifadesine göre, Elbânî *Mişkâtü'l-mesâbih* adlı esere yazdığı şerhte bu hadisi, tanınmış hadis kitaplarının hiçbirinde bulamadığını, hatta emâlî, fevâid ve çeşitli cüzleri bile incelediğini ancak hiçbir yerde izine rastlamadığını söylemiştir. Ensârî, Elbânî'nin bu sözlerini şaşırtıcı bulduğunu çünkü bu hadisin, Hakim'in (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* adlı eserinin 'İlim' bölümünde açıkça yer aldığını ifade etmiştir.⁹⁵

Semir b. Emîn ez-Züheyri ise bu konuda Ensârî'ye, *Fethu'l-bâri fi'z-zeb ani'l-Elbânî ve'r-red 'alâ İsmail b. Muhammed el-Ensârî* adında yazdığı reddiyede öncelikle Ensârî'nin eleştirdiği hadisleri ele almış, Elbânî'nin bu hadislerle ilgili görüşlerini aktarmış ve sonrasında Ensârî'nin bu görüşlere yönelik tenkitlerini değerlendirmiştir. Müellif, bu değerlendirmelerinde genel olarak Ensârî'nin bazı noktalarda metodolojik hatalar yaptığını, bazen Elbânî'nin ifadelerinden yanlış sonuçlar çıkardığını ya da eksik ve yüzeysel okumalar neticesinde hatalı eleştirilerde bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ensârî'nin hadis usulünü ilgilendiren konularla alakalı eleştirilerinde İbni Teymiyye'ye dayanmasını hadis ilmi açısından hatalı bir yöntem olabileceğine işaret etmiştir. Bunların yanında az da olsa Ensârî'nin bazı değerlendirmelerini haklı görmüştür.⁹⁶

Netice itibariyle Elbânî'nin eleştirilerinin odak noktası, hadisin isnâdı, metni ve rivayet zincirindeki tutarsızlıklar gibi somut hususlardır. Ancak Ensârî, bu eleştirilerin bir kısmını detaylı kaynak incelemeleri yaparak veya rivayet karşılaştırmalarıyla reddetmiştir. Bununla beraber Elbânî'nin bazı iddialarının eksik delillere dayandığını ya da yanlış yorumlandığını da yukarıda geçtiği üzere bazı örneklerle göstermiştir. Özellikle Elbânî'nin bazı yerlerde hadislerle atıfta bulunurken kaynak gösterme yöntemlerindeki hatalar ve hadis metinlerini bağlamından kopararak değerlendirmesi, Ensârî tarafından eleştirilmiştir.

⁹⁴ Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'alâ's-Sahihayn*, ed. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/201.

⁹⁵ el-Ensârî, *Nakdu ta'likâti'l-Elbânî*, 143-145.

⁹⁶ Semîr b. Emîn ez-Zuheyri, *Fethu'l-bâri fi zebbi 'ani'l-Elbânî ve'r-red 'alâ İsmâ'il el-Ensârî* (Riyad: 1990), 12-104.

Sonuç

İsmâil el-Ensârî, 20. yüzyılın öne çıkan hadis âlimlerinden biri olarak hem ilmî çalışmaları hem de bazı konulardaki eleştirel yaklaşımlarıyla yaşadığı dönemde aktif rol oynamıştır. Hem Afrika hem de Suudi Arabistan'da ilimle iştigal etmiş olan Ensârî'nin İslâmî ilimlerin farklı alanları ile de ilgilenmiş olmasına rağmen daha ziyade hadis ilmine yoğunlaştığı görülmektedir. Ensârî'nin eserleri ve yetiştirdiği öğrenciler, onun ilmi mirasının devam etmesini sağlamıştır. Hadis ilmine yaptığı katkılar, sadece teorik tartışmalarla sınırlı kalmamış, pratikte de ilim talebelerine rehberlik etmiştir. Özellikle şerh çalışmaları ve tahkikleri, klasik metinlerin daha anlaşılır ve sistematik hale gelmesine yardımcı olmuştur.

Nâsirüddin el-Elbânî'ye yaptığı reddiyeler ile dikkati çeken Ensârî'nin bu minvalde dört eseri tespit edilmiştir. Bunlardan basılı olan üç çalışmasının değerlendirildiği bu makalede Ensârî'nin metodolojik tartışmalarda hadis ilminin temel meselelerine yoğunlaştığı görülmüştür. Ensârî'nin hadisleri değerlendirirken sened odaklı yaklaşımla beraber metin tenkidi ve hadis âlimlerinin hadisler hakkındaki değerlendirmelerine önem vermesi, onun geleneksel usulleri korurken aynı zamanda mutedil bir çizgiyi benimsediğini göstermektedir. Bu tutumu, hadislerin sıhhatini belirlerken sadece râvilerin güvenilirliğine değil, aynı zamanda ümmetin uygulamasına ve âlimlerin genel kabulüne değer vermesinden kaynaklanmıştır. Ensârî'nin Elbânî'ye yönelik reddiyeleri, hadis metodolojisine dair önemli bir tartışma zemini oluşturmuştur. Terâvih namazının rekât sayısı gibi konularda, rivayetler arasındaki ihtilafları uzlaştıracı bir yaklaşımla ele alması ve sahih kabul edilen uygulamaları savunması, onun ilmî açıdan daha isabetli bir tutum sergilediğini göstermektedir. Öte yandan, Ensârî'nin eleştirilerine karşılık olarak Elbânî'nin öğrencisi Semîr b. Emin ez-Züheyri tarafından kaleme alınan reddiyede, Ensârî'nin hadis anlayışı ve metodolojisi sorgulanmış, kimi zaman bazı hatalarda hak vermekle beraber hadis değerlendirmelerinde daha sıkı kriterler ve farklı yorum ölçütleri kullanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Böylece iki tarafın yöntemsel farklılıkları ve hadise yaklaşım biçimleri ortaya konmuştur.

Son olarak İsmâil el-Ensârî'nin hadis rivayetlerinin tashihi ve eleştirilerine baktığımızda geleneksel anlayışı korumaya özen gösterirken aynı zamanda eleştirel bir perspektifi de muhafaza etmiştir. Elbânî'ye kıyasla, hadislerin değerlendirilmesi ve kabulü konusunda daha temkinli ve ölçülü bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yönleriyle, Ensârî'nin çalışmaları 20. yüzyıl hadis ilmi içinde metodolojik farklılıkları anlamak ve değerlendirmek için faydalı bir kaynak teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Âlî Bessam, Abdullah b. Abdurrahman. *Ulemâ'u Necd hilâle semâniyete kurûn*. Riyad, 1998.
- Atiyye, Muhyiddin vd. *Delîlu mü'elîfâtî'l-hadîsi's-şerîf el-metbû'âtî'l-kadîmeti ve'l-hadîse*. Beyrut: Dâru İbni Hâzm, 1995.
- 'Askalânî, Ahmed b. Alî b. Hacer. *Takrîbü't-Tehzîb*. nşr. Muhammed 'Avvâme Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1406/1986.
- Aynî, Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâr İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî ve Dârü'l-Fikr.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. ed. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2003.
- Çiftçi, Esra "Timbuktu" *İslam Düşünce Atlası*, Erişim 11 Mart 2025, <https://islamdusunceatlası.org/mezanlar/timbuktu/339>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Elbânî, Nâsiruddîn, *Salâtü't-Terâvîh*, Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1421.
- Ensârî, İsmâil b. Muhammed, *Buhûsu usbû' iş-Seyh Muhammed b. 'Abdulvehhâb*. Riyad: Vizâratu'l-Adl ve'l-Evkâf ve's-Su'ûn el-İslâmiyye, Merkezu'l-Buhûs, 1983.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *el-İlmâm bi-şerhi umdeti'l-ahkâm*. Riyad: Dârü'l-lecne el-İslâmiyye li'l-kütübi ve't-tibâa, 1962.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *el-İsrâ ve'l-mi'râc min tefsîri el-Hâfiz İbn Kesîr*. Riyad: Dârü'l-intisâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2008.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *el-Kavlu'l-fasl fî hükmî'l-ihfâl bi mevlidi hayri'r-Rusul*. Riyad: Dar'us-Samî'i, 1995.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *el-Kavlu'l-müstecâd fî sihhati kasîdeti'l-Benât Sü'âd*. Riyad: Dârü's-samî'î, 1998.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *en-Nebzetü'n-nahviyye fî es'ileti'l-Âcürûmiyye*. Riyad: Dâru's-sâmî'î, 2005.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *et-Tuhfetü'r-Rabâniyye fî şerhi el-erbaîne'n-Neveviyye*. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-melâzî, 1960.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *Hükm-i binâ'i'l-kenâ'is ve'l-me'âbidi's-şirkiyye fî bilâdi'l-Müslimîn*. Riyad: İdâretü'l-Buhûs ve'l-iftâ, 1981.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *ed-Da'vetü's-Selefiyye ve mevkifühâ min el-hizbiyât el-uhrâ*. İskenderiye: Dârü'l-âsâr ve'l-ulûm, 2018.
- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *Nakdu ta'likâtî'l-Elbânî 'alâ şerhi't-Tahâviyye*. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, 1990.

- Ensârî, İsmail b. Muhammed. *Taşhîhu hadîsi şalâti't-terâvîh 'işrîne rek'a ve'r-red 'ale'l-Elbânî fi taz'îfi. (İbâhatü't-tahallî ile birlikte). Riyad: Mektebetü İmam eş-Şâfi'î, 1988.*
- Hatipoğlu, İbrahim. "Nâsirüddin el-Elbânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/403-405. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Hâzîmî, İbrâhim b. Abdullah. *Mevsü'atü a'lâmi'l-karni'r-râbi' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî. Riyad, 1998.*
- Irâkî, Abdurrahim b. Hüseyin. *Tarhu't-tesrîb fi şerhi't-takrîb (asıl metin: Takrîbu'l-esânîd ve Tertîbu'l-mesânîd). Tamamlayan: Ebû Zür'a Veliyyüddin Ahmed b. Abdurrahim el-İrâkî. Kahire: Mısır baskısı. (Fotoğraf baskılar: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî; Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî; Dârü'l-Fikr el-'Arabî).*
- İbn Ebî'l-İz, Ali b. Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-akîdeti't-Tahâviyye. nşr. Abdullah b. Muhsin et-Turki - Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 2. bs., 1990.*
- İbni Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef. Ed. Sa'd b. Nâsir Ebû Habîb el-Muşârî. Riyad: Dâr Kûz İşbîliyye, ts.*
- İbni Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned. Ed. Şuayb el-Arnâvût ve diğerleri. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.*
- İbni Silm, Ahmed Saîd. *Mevsü'atü'l-üdebâ' ve'l-küttâbi's-Su'ûdiyyîn hilâle sittine 'âm: 1350-1410. Medine, 1992.*
- İbni Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm. *el-Müstedrek 'alâ Mecmû'î'l-Fetâvâ. ed. Muhammed b. Abdurrahman b. Kâsım. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1997.*
- Mar'aşlî, Yûsuf Abdurrahman. *İkdü'l-cevher fi 'ulemâ'i'r-rub'i'l-evvel mine'l-karni'l-hâmis 'aşer. Beyrut, 2006.*
- Mekkî, Şeyh Zekerîya b. Abdullah Bilâ. *Cevâhirü'l-hisân fi terâcimi'l-fudelaî ve'l-a'yân. Müessesetü'l-Furkân li't-Türâs, 2006.*
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb. Kahire: Dârü't-Tibâati'l-Menûriyye, 1344-1347.*
- Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdullah el-Hâkim. *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn. ed. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.*
- Râcihî, Abdülaziz b. Faysal. *Hedyü's-sârî ilâ esânîdi's-Şeyh İsmail el-Ensârî. Riyad, ts.*
- Rebâbia, İsmâil Mahmûd M. *"eş-Şeyh İsmâ'îl el-Ensârî ve cühûdühû fi hidmeti's-sünneti'n-nebeviyye", ts. <http://www.alukah.net/culture/0/23412>*
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm. Tahkik: bir heyet. 2. Basım. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1403/1983.*

- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir (c. 1–2), Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. bs., 1395/1975.
- Yargı, Mehmet Ali. “Abdullah b. Cibrîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-1/7,8. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yusuf, Muhammed Hayr Ramazan. *Mu ‘cemü’l-müellifine’l-mu ‘âşırîn*. Riyad: Mektebetü'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 2004.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Kâşif fî ma ‘rifet-i men lehû rivâyetu fî’l-Kütüb-i-Sitte*, çev. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hatip Cidde: Daru’l-Kible, 1413/1992.
- Zeylaî, Abdullah b. Yusuf. *Naşbü’r-râye li-eḥâdîsi’l-hidâye, haşiye: Buḡyetü’l-lemî‘ fî taḥrîci’z-Zeyla’î*. thk. Muhammed Avvâme, Beyrut: Müessesetü’r-Rayyân / Cidde: Dârü’l-Kible li’s-Sekāfe’l-İslâmiyye, 1418/1997.
- Züheyrî, Semîr b. Emîn. *Fethu’l-bârî fî zebbi ‘ani’l-Elbânî ve’r-red ‘alâ İsmâ’îl el-Ensârî*. Riyad, 1990.